

SEBEPSİZ YERE ÖDENEN PARADAN KAYNAKLANAN ZENGİNLEŞMELERDE İADENİN KAPSAMI

*Doç. Dr. Haluk Nami NOMER**

1. Problem

Enflasyon sebebi ile paranın alım gücü azalmaktadır. Sebepsiz yere ödenen bir miktar paranın sebepsiz zenginleşme kuralları uyarınca iadesi söz konusu olduğunda, sebepsiz zenginleşenin, uzun yıllar geçtikten sonra sadece kendisine ödenen miktar kadar parayı iade etmesi sebepsiz zenginleşme alaklısını tatmin etmemektedir.

Sebepsiz zenginleşen uzun yıllar sonra dahi iade talebi ile karşılaşabilmektedir. Örneğin bir taşınmazı satın alan kimse, satım sözleşmesinin geçersizliği sebebiyle mahkemece tapu kaydının iptaline karar verildiğinde, satıcıdan ödediği satış parasının iadesini talep eder. Sebepsiz zenginleşme kurallarına tabi olan bu talep, BK 66 uyarınca alıcının taşınmaz satım sözleşmesinin geçersiz olduğunu öğrendiği andan –ki somut olayın durumuna göre bu an iptal kararının kesinleştiği an olarak kabul edilebilir- itibaren 1 yıl ve her halükarda sebepsiz zenginleşme anından itibaren 10 yıllık bir zamanaşımı süresine tabidir. Hatta Yargıtay, böyle bir durumda 10 yıllık süreyi hatalı olarak tapu kaydının iptaline ilişkin mahkeme kararının kesinleştiği tarihten başlatmaktadır¹. Yargıtay'ın kararı hatalıdır, çünkü butlan halinde geçersizlik baştan itibaren söz konusudur ve geçersiz sözleşmeye dayalı ödeme ile birlikte –yoksa tapu kaydının iptali ile değil- sebepsiz zenginleşme olayı gerçekleşmiştir. Yargıtay'ın görüşü kabul edilsin veya edilmesin, her durumda zamanaşımı süresinin sona ermesi, somut olaya göre uzun yıllar alabilmekte ve dolayısıyla satış parasının ödendiği andan yıllar sonra dahi zamanaşımı engeline takılmaksızın onun iadesi talebi söz konusu olabilmektedir.

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Yarg. 13. HD, 24.6.2002, 5380/7636 (YKD 2003/3, 395).

Uzun yıllar sonra iade talebi ile karşılaşmak mümkün ise de, bu süre zarfında temerrüt faizi işlememektedir. Zira sebepsiz zenginleşme borçları bakımından da borçlunun temerrüde düşmesi için BK 101/I uyarınca ihtar gerektiği kabul edilmektedir². Yargıtay'ın görüşü de –aksi yönde bazı kararları bulunmakla birlikte³, prensip itibarıyla bu yöndedir⁴. Dolayısıyla sebepsiz zenginleşme alacaklısının sebepsiz zenginleşene ihtarında bulunmasından veya onun aleyhine dava açmasından itibaren sebepsiz zenginleşme borcu için temerrüt faizi işlemeye başlayacaktır. Başka bir ifade ile, sebepsiz zenginleşme borcunun doğduğu anla temerrüt faizinin işlemeye başladığı an arasındaki uzun yıllar boyunca zenginleşme miktarı ödenen para bakımından aynı kalmaktadır.

2. Yargıtay'ın Çözümü ve Eleştirisi

2.1. Yargıtay'ın Çözümü

Yargıtay sebepsiz zenginleşme alacaklısının aleyhine olan durumu şu şekilde çözmüştür; Yargıtay'a göre, geçersiz bir taşınmaz satım sözleşmesi uyarınca ödenen satış parasının iadesinde, paranın alım gücü esas alınmalıdır. Alım gücünün karşılığı, çeşitli ekonomik etkenlerin (enflasyon, tüketici eşya fiyat endeksi, altın ve döviz kurlarındaki artış, maaş artışları vs. gibi) ortalamaları dikkate alınarak belirlenmelidir. Alım gücünün karşılığı, tapunun iptaline ilişkin mahkeme kararının kesinleştiği⁵ veya alıcının sözleşmenin ifa edilmeyeceğini öğrendiği veya öğrenmesi gerektiği ana⁶ veya dava tarihine göre⁷ belirlenir.

2.2. Eleştirisi

Sebepsiz zenginleşme alacağının miktarının paranın nominal değerine göre değil de alım gücüne göre belirlenmesi, kanunun sistemi ile bağdaşmamak-

2 Turgut **Öz**, Öğreti ve Uygulamada Sebepsiz Zenginleşme, İstanbul 1990, 175; M. Kemal **Oğuzman** - M. Turgut **Öz**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Dördüncü Bası, İstanbul 2005, 794; Fikret **Eren**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 9. Bası, İstanbul 2006, 1052; Cumhuriyet **Özakman**, Sebepsiz Zenginleşme Davasının Mahiyeti Ve Konusu, Yargı 1977, Sayı: 18, 17; Nami **Barlas**, Para Borçlarının İfasında Borçlunun Temerrüdü Ve Bu Temerrüt Açısından Düzenlenen Genel Sonuçlar, İstanbul 1992, 66.

3 Yarg. 11. HD, 17.6.2002, 2756/6224 (YKD 2003/2, 217); Hakkaniyet gereği aynı yönde, Yarg. 10. HD, 21.12.2000, 8424/8554 (YKD 2001/5, 684).

4 Yarg. 13. HD, 19.6.2002, 6022/7457 (YKD 2003/5, 738); Yarg. 13. HD, 5.5.2004, 17246/6741 (YKD 2004/12, 1846); Yarg. 13. HD, 18.2.2002, 12326/1645; Yarg. HGK, 9.10.2002, 10-779/779 (YKD 2003/2, 170).

5 Yarg. 13. HD, 24.6.2002, 5380/7636 (YKD 2003/3, 395).

6 Yarg. 13. HD, 18.2.2002, 12326/1645 (YKD 2002/8, 1209).

7 Yarg. 8. HD, 14.1.2005, 8656/266 (YKD 2005/5, 697).

tadır. Kanun koyucu para borçlarında temerrüt halinde asıl borç miktarına temerrüt faizi yürümesini öngörmüştür. Temerrüt faizi, götürü bir tazminat niteliğinde olup⁸ bunu aşan zararların dahi BK 105 uyarınca tazmini mümkündür. Bunun dışında asıl borç miktarının alım gücüne göre azalıp çoğalmasa söz konusu değildir. Temerrütten sonrası için kanunun kabul ettiği bu esas temerrütten önceki dönem için de geçerlidir.

O halde prensip şudur; Alacak hakkının değeri bir kez nominal değer üzerinden belirlendikten sonra, zamanın geçmesi ile onun değerinde alım gücüne göre azalma veya artma olmaz. Alacak hakları esas itibariyle sözleşmeden, haksız fiilden veya sebepsiz zenginleşmeden doğarlar. Alacak hakkının kaynağı ne olursa olsun temel prensip aynıdır.

Sözleşmeden doğan alacak haklarında, ödenmesi taahhüt edilen paranın (bir miktar meblağın) nominal değeri esas alınır. Üzerinden yıllar geçse dahi ahde vefa prensibi gereği alacağın miktarı, paranın alım gücüne göre değişmez. Dürüstlük kuralına ve işlem temelinin çökmesi esasına dayalı uyarılama davaları bu kuralı teyit eden bir istisnadan ibarettir⁹.

Haksız fiilden doğan tazminat alacaklarında da durum aynıdır. Tazminat borcunda zararın miktarı, paranın alım gücüne göre değil, nominal değere göre belirlenir. Yargıtay kararlarında zararın miktarı esas itibariyle olay anına göre belirlenmektedir. Fakat bu durum sebepsiz zenginleşmede olduğu ölçüde tazminat alacaklısının aleyhine bir durum yaratmamaktadır. Zira haksız fiillerde tazminat borçlusunun ihtar gerekmeksizin temerrüde düşeceği kabul edilmektedir¹⁰. Dolayısıyla olay anına göre belirlenen tazminat alacağına, o andan itibaren temerrüt faizi yürütülmektedir¹¹.

Bu noktada Yargıtay'ın haksız fiilden doğan tazminat alacakları bakımından daha önce kabul ettiği halde sonradan terk ettiği bir görüş üzerinde

8 **Oğuzman-Öz**, 391.

9 Bkz. Yarg. 3. HD, 4.3.2003, 1941/2097 (YKD 2003/6, 871); Yarg. HGK, 19.2.1997, 11-762/77 (YKD 1997/5, 679); Yarg. 13. HD, 6.4.1995, 145/3339 (YKD 1995/6, 911); Yarg. 13. HD, 24.10.1994, 6791/9014 (YKD 1994/12, 1939); Yarg. 13. HD, 21.11.1991, 8374/10619 (YKD 1992/1, 80); Yarg. 13. HD, 14.12.1990, 5697/8708 (YKD 1991/6, 889); Yarg. 13. HD, 12.2.1981, 147/932 (YKD 1982/11, 1561).

10 **Oğuzman-Öz**, 301; **Eren**, 1052; Selahattin Sulhi **Tekinay** / Sermet **Akman** / Haluk **Burcuoğlu** / Atilla **Altıp**, Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yedinci Baskı, İstanbul 1993, 918; **Barlas**, 66; Dürüstlük kuralının gerektirdiği haller bakımından aynı görüşte, Haluk **Nomer**, Haksız Fiil Sorumluluğunda Maddi Tazminatın Belirlenmesi, İstanbul 1996, 220.

11 Örnek olarak bkz. Yarg. 17. HD, 06.03.2006, 314/1775 (YKD 2006/9, 1459); Yarg. 17. HD, 15.03.2006, 563/2008 (YKD 2006/8, 1285); Yarg. 4. HD, 11.2.2002, 10735/1543 (YKD 2002/8, 1168).

durmak gerekir¹². İsviçre hukukunda da kabul gören¹³ bu görüşe göre, zararın miktarı hüküm anına göre belirlenir. Bunun için zarar hangi ana göre belirleniyorsa –örneğin olay anı–, zarar miktarına o andan hüküm anına kadar kanuni faiz yürütülür. Bu, temerrüt faizi olmayıp zarar faizidir. Zarar faizi, tazminat tutarının zararın belirlendiği an itibariyle zarar görenin tasarrufuna sunulamamasının, onun bu paradan yararlanamamasının karşılığıdır¹⁴. Başka bir ifade ile hüküm anına göre zarar miktarı, belirlenen zarar miktarı ile hüküm anına kadar yürütülen zarar faizinin toplamından ibarettir. Bu toplama hüküm anından itibaren temerrüt faizi yürütülür.

3. Çözüm Önerimiz

3.1. Zenginleşmenin Kapsamı

Sebepsiz zenginleşme davalarında alacaklının mağduriyetini gidermek için sistemle bağdaşmayan çözümler yerine bağdaşan çözümler üretmek gerekir. Bunun için sebepsiz zenginleşme davası ile neyin amaçlandığına daha yakından bakmak gerekir.

Sebepsiz zenginleşme, -özellikle fakirleşme şartını arayan görüş çerçevesinde- geçerli bir sebebe dayanmayan malvarlığı kayması olarak ifade edilmektedir¹⁵. Başka bir ifade ile geçerli bir sebep yokken bir kimsenin malvarlığı artmakta buna karşılık bir diğ erinin malvarlığı azalmaktadır. Sebepsiz zenginleşme davası ile sebepsiz zenginleşenden artan malvarlığının (malvarlığının sebepsiz yere artan kısmının) iadesi istenir. İadenin kapsamı, genel kabul gören fark teorisine göre, esas itibariyle sebepsiz zenginleşenin şimdiki malvarlığı ile malvarlığı kayması olmasaydı sahip olacağı –farazi- malvarlı-

12 Yargıtay'ın görüş değiştirdiği hususunda bkz. Yarg. 4. HD, 2.10.1989, 7458/7207 (YKD 1990/1, 29); Ayrıca bkz. **Nomer**, 215, dn. 5; **Barlas**, 130.

13 Bkz. Karl **Oftinger** / Emil W. **Stark**, Schweizerisches Haftpflichtrecht, Erster Band: Allgemeiner Teil, 5. Auflage, Zürich 1995, § 6 N. 23-25, 256, 257; Ronald **Brehm**, Berner Kommentar, Schweizerisches Zivilgesetzbuch, Das Obligationenrecht, Band VI, 1. Abteilung, 3. Teilband, 1. Unterteilband, Kommentar zu Art. 41-61 OR, Bern 1990, Art. 41 N. 97 vd.; Andreas **von Tuhr** / Hans **Peter**, Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts, Erster Band, Dritte Auflage, Zürich 1974, 1979, § 10 III 2 c, 74; Türk Hukukunda aynı görüşte, **Eren**, 696); Buna karşılık zarar faizinin, aslında temerrüt faizi olduğu yolundaki –bugün Yargıtay'ın da kabul ettiği- farklı görüş için bkz. **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, 790, dn. 27; **Barlas** 130 vd.; **Nomer**, 215 vd.; Tazminatın hüküm anındaki zarar miktarına göre belirlenmesi bu tartışmaları gereksiz hale getirecektir (**Oğuzman-Öz**, 554, dn. 236).

14 BGE 82 II 464.

15 Bkz. **Oğuzman-Öz**, 733; Yoksullaşmanın zorunlu bir unsur olmadığı görüşü için bkz. **Serrozan**, Borçlar Hukuku Genel Bölüm, Üçüncü Cilt, İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme, 4. Bası, İstanbul 2006, § 24 n. 7 vd.

ğın arasındaki farka göre belirlenir¹⁶. Sebepsiz zenginleşen her şeyden önce, ödenen para miktarınca zenginleşmiştir. Ancak zenginleşme ve dolayısıyla diğer tarafın fakirleşmesi sadece bundan ibaret kalmayabilir. Sebepsiz zenginleşen, kendisine sebepsiz yere ödenen parayı çeşitli şekillerde kullanmış olabilir. Örneğin elindeki parayı yatırım yapmak suretiyle –bankada hesap açtırmak gibi- değerlendirebilir ve bundan gelir elde edebilir veya bu parayı kendi işletmesinde kullanabilir ve böylece kredi kullansaydı ödeneceği faizden tasarruf edebilir veya bu parayı ödenmemiş kredi borcunu kapatmakta kullanıp faiz ödeme yükümlülüğünden kurtulabilir. Sebepsiz zenginleşme oluşturan paradan bu şekilde yararlanmaların ilave bir zenginleşme oluşturacağı ve bunun da sebepsiz zenginleşme alacaklısı tarafından talep edilebileceğinde kuşku yoktur¹⁷. Fakirleşme şartını arayan görüş çerçevesinde, bu şartın da gerçekleşmiş olması gerekir. Sebepsiz yere ödemedede bulunan kimse, hayatın olağan akışına göre elindeki parayı kullanacak idiyse, o takdirde fakirleşme şartı da gerçekleşmiş sayılır. Buna karşılık eğer sebepsiz zenginleşen kendisine sebepsiz yere ödenen parayı hiçbir şekilde kullanmamış ve bundan bir gelir elde etmemişse, örneğin kendisinden habersiz şekilde faiz işlemeyen vadesiz banka hesabına bir miktar para yatmış ve bu durumdan ancak paranın iadesi talep edildiğinde haberdar olmuşsa, o takdirde ilave bir zenginleşmeden bahsedilemez. Verdiğimiz bu örnekte, alım değerinden bahisle, hesaba yatan paranın üzerinde bir miktarın iyi niyetli zenginleşenden talep edilmesi, ne kanunun sistemine ne de hakkaniyete uygundur.

Burada yapılabilecek şey sebepsiz zenginleşme alacaklısına ispat bakımından kolaylık sağlamaktır. Eğer somut olayın durumu itibariyle, zenginleşenin, eline geçen paradan gelir elde etmesi hayatın olağan akışına uygun düşüyorsa, o takdirde gelir elde etmediğini ispat külfeti zenginleşenin kendisine düşer. Böyle bir durumda sebepsiz zenginleşen, elindeki parayı herhangi bir şekilde kullanmadığını, gelir getiren bir yere yatırmadığını ispat ederek ilave bir sorumluluktan kurtulabilir. Zenginleşen zenginleştiği meblağ üzerinden gelir elde etmiş olsa dahi, eğer iyi niyetli ise elde ettiği gelirin iadenin talep edildiği anda malvarlığından çıkmış olduğunu (bkz. BK 63/I) ispat ederek de ilave zenginleşmeyi iadedden kurtulabilir¹⁸. Keza iyi niyetli zenginleşen, parayı kullanmamak suretiyle elde etmediği ihmali gelirden sorumlu değildir¹⁹.

16 **Oğuzman-Öz**, 730; Ingeborg **Schwenzer**, Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, Bern 1998, 58.01; Eugen **Bucher**, Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil ohne Deliktsrecht, 2., neubearbeitete und erweiterte Auflage, Zürich 1988, 690; Fark teorisi ve eleştirisi için bkz. İlhan **Ulusan**, İyiniyetli Sebepsiz Zenginleşenin İade Borcunun Sınırlanması Sorunu, İstanbul 1984, 33 vd., 186 vd., 195 vd.

17 **von Tuhr/Peter**, § 53 I, 501; **Öz**, 154; **Serozan**, § 27 n. 9.

18 BGE 61 II 20.

19 Kötü niyetli zenginleşenin elde etmediği ihmali yararlanmalardan sorumlu olup olmadığı konusu tartışmalıdır; Sorumlu olduğu görüşünde, **v. Tuhr/Peter**, § 53 III 3, 511, 512; **Serozan**, § 27 n. 9, 19; **Özakman**, 17; Aksi yönde **Öz**, 160, 161.

Zenginleşenin kendisine ödenen meblağ üzerinden gelir elde etmesi hayatın olağan akışına uygun olmakla birlikte, fiilen elde edilen gelirin miktarı tespit edilemiyorsa, o takdirde sebepsiz zenginleşme oluşturan anaparaya uygulanacak faiz oranı kanuni faiz oranı olmayıp hayatın olağan akışına göre o paradan zenginleşenin elde edebileceği faiz oranıdır²⁰.

Eğer zenginleşen anapara üzerinden faize faiz elde etmişse veya muhtemelen elde etmiş olduğu kabul ediliyorsa, o takdirde zenginleşmenin hesabında bu da dikkate alınır.

İsviçre Hukuku'nda da durum bundan farklı değildir. Sebepsiz yere ödenen bir miktar paranın edinilmesinden oluşan zenginleşmelerde zenginleşenin bundan elde ettiği faiz geliri de zenginleşmenin bir parçasını oluşturur. Bu sebeple ilk zenginleşme miktarına zenginleşme faizi (Bereicherungszins) uygulanır²¹. Bunun için zenginleşenin, somut olarak elde ettiği faizin ispat edilmiş olması veya en azından somut olayda hayat tecrübelerine göre faiz elde edildiği yolunda bir karinenin varlığı gerekir²². Sebepsiz zenginleşme faizine % 5 olan kanuni faiz oranı değil, yerel ilişkilere ve hayat tecrübelerine uygun düşen oran tespit edilerek bu tespit edilen faiz oranı (olayda % 3) uygulanmaktadır²³. Sebepsiz yere ödenen paradan elde edilen faiz gelirinden de faiz geliri elde edilmişse (faize faiz), o takdirde bu da, sebepsiz zenginleşme miktarının hesabında dikkate alınmaktadır²⁴. Zenginleşen iyi niyetli ise elde ettiği gelirin iadenin talep edildiği anda malvarlığından çıkmış olduğunu (bkz. BK 63/I) ispat ederek de ilave zenginleşmeyi iadede kurtulabilir²⁵.

Alman Hukuku'nda da, konusu para olan zenginleşmelerde, zenginleşme alacağının doğmasından sonra fiilen elde edilmiş faizler de zenginleşme alacaklısına ödenmek gerekir. Zenginleşme alacaklısı, zenginleşenin fiilen faiz elde ettiğini ispat külfeti altındadır, meğerki hayat tecrübelerine göre o paradan ekonomik yarar elde edileceği karine olarak kabul edilebilsin. Bu takdirde yararlanmanın değeri, mutad faiz oranına göre hesaplanır²⁶.

20 İade borçlusunun daha yüksek veya daha düşük faiz elde ettiği ortaya konulmadıkça, zenginleşme anından iadenin talep edildiği ana kadar kanuni faiz işletilmesi gerektiği görüşünde, **Öz**, 173, 176.

21 BGE 116 II 692.

22 **Bucher**, 692; **v. Tuhr/Peter**, § 53 I, 502, dn. 12; Hermann **Schulin**, Basler Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht, Obligationenrecht I (Art. 1 – 529 OR), Herausgeber: Heinrich HONSELL, Nedim Peter VOGT, Wolfgang Wiegand, Zweite, neubearbeitete Auflage, Basel 1996 Art. 64 N. 4; BGE 84 II 186.

23 BGE 84 II 186.

24 **v. Tuhr/Peter**, § 53 I, 501, dn. 10; BGE 25 II 126.

25 BGE 61 II 20.

26 Bkz. Hartwig **Sprau**, Palandt, Bürgerliches Gesetzbuch, 64., neubearbeitete Auflage, München 2005, § 818, Rn. 10; BGH 64, 322.

3.2. Zenginleşmenin Belirlenme Anı

Zenginleşme miktarı öncelikle iadenin talep edildiği ana –daha önce talep edilmemişse dava anına- göre belirlenir²⁷. Buna göre, zenginleşme miktarı, öncelikle, sebepsiz yere ödenen para ile bu paradan iadenin talep edildiği ana kadar fiilen elde edilmiş veya karine olarak bu paradan elde edildiği kabul edilen faiz gelirinin toplamından oluşur. Nitekim BK 63/I hükmünde de, iyi niyetli sebepsiz zenginleşenin iade borcunun kapsamı bakımından “istirdat” (geri isteme, Rückforderung) anı esas alınmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu hüküm, iyi niyetli sebepsiz zenginleşenin, geri isteme anı itibarıyla ortadan kalkmış olan zenginleşme miktarından sorumlu olmadığını belirtmektir. Bu noktada geri isteme anının esas alınması, talepten sonra veya davanın devamı sırasında zenginleşmenin devam etmesi (artması) halinde, oluşan bu ilave zenginleşmenin de alacaklı tarafından talep edilmesi ne engel teşkil etmez²⁸.

3.3. Temerrüt Faizi Yürütülmesi

İadenin talep edildiği andan itibaren, sebepsiz yere ödenen meblağ ile bundan elde edilen veya elde edildiği karine olarak kabul edilen faizden oluşan toplam zenginleşme tutarına temerrüt faizi yürütülür. Burada faize faiz yürütülmesi, BK 104/III'teki ‘faize faiz yürütülmez’ yasağına aykırı bir durum oluşturmaz. Zira BK 104/III'teki yasak, madde metninde açıkça belirtildiği üzere gecikme faizine tekrar gecikme faizi yürütülemeyeceğine ilişkindir. Oysa burada temerrüt anına kadar yürütülen faiz, gecikme faizi olmayıp zenginleşmenin temerrüt anına kadarki miktarını belirlemeye yöneliktir.

27 Aynı görüşte **Öz**, 173, 176.

28 **Bucher**, 691